

GLOSÝ BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

ČAPSKÁ, Veronika. *MEZI TEXTY
A TEXTILIEMI. (Swéerts-)Šporkové, textové
praxe a kulturní výměna na přelomu baroka
a osvícenství. Praha : Scriptorium, 2016. 326 s.
ISBN 9788088013334.*

V centre záujmu Veroniky Čapskej je socio-kulturná prax intenzívnej produkcie a reprodukcie textov, procesy písania, prekladania, patronácie, čítania a výmeny v prostredí príslušníkov rodu (Swéerts-)Špork. K takémuto vnímaniu ju priviedlo nielen jej dlhodobé historicko-antropologické bádateľské zameranie, ale i objav prameňov (kázni, denníkov, korešpondencie) vzťahujúcich sa k zmienenému rodu, roztrúsených mimo kľúčový archív rodu, predovšetkým v archívoch cirkevných inštitúcií.

Autorka pracuje s vnímaním textuality ako tzv. textovej praxe. Takéto vnímanie narúša hranice medzi literatúrou, písaním a textom, aby umožnilo komplexný prístup k textu „*zahrňajúci procesy vzniku, organizácie a štruktúrovania, rôzne spôsoby zaobchádzania s nimi, od prípadnej reprodukcie, konzumácie, výmeny, alebo predaja až po uchovanie alebo deštrukciu*“. Tento prístup si zvolila v intenciách výraznej tradície (swéerts-)šporkovského bádania, pričom textová sociálna prax v aristokratickom prostredí je interpretačným rámcom a umožňuje vidieť participáciu príslušníkov rodu na produkcii textov, textilných a iných artefaktov komplexne, pochopiť ich ako „*komplexné kolaboratívne projekty*“. Zároveň to umožňuje postihnúť diskurz zbožnosti so sociálnymi praxami a ich materializáciami v podobe kníh, listov, devočných sôch, obrazov a textílií. Cieľom monografie je zároveň zachytiť fungovanie kľúčových sociokulturných konceptov, za ktoré sa považuje „*pravé kresťanstvo*“,

„duchovné hospodárstvo“, „kresťanská ekonomia“ a „poriadok“ (nemecky Ordnung, česky řád). Tento ambiciózný program napĺňa v niekoľkých kapitolách – o prekladaní a o objednávatel'och textov rodovej reprezentácie, o patronáte drobnej devočnej literatúry v kontexte s emocionalizovanou zbožnosťou, o písaní ekonomických preskriptívnych textov a o korešpondencii ako nástroji kultúrnej a ekonomickej výmeny. (Swéerts-)šporkovské prostredie je tu laboratóriom textových praxí. Koncentruje sa na Annu Katarínu Šporkovú, Máriu Eleonóru Šporkovú a Františka Karla Swéerts-Šporka, postavy tak trochu v tieni najznámejšej a kontroverznej osobnosti tohto rodu – Františka Antonína Šporka.

Kapitola o preklade je postavená na vnímaní prekladu ako formy interkultúrnej výmeny a transferu. Takéto teoretické prostredie umožnilo analyzovať prekladateľskú prax sestier Šporkových (preklady z francúzskeho do nemeckého jazyka) so všetkými súvislosťami prekladateľského programu (napríklad zapojenie žien do teologického diskurzu) a interpretovať ikonografické aspekty vydání (frontispicy, ilustrácie) a materialitu kníh ako fyzických objektov s potenciálom upevňovať sociálne vzťahy (darovanie). Autorka takto na báze prekladov rehoľníčky Márie Eleonóry Šporkovej explikuje koncept prekladu ako sebarepresentácie. Kládne si otázky a interpretuje významové posuny v prekladoch, formuluje závery o prekračovaní genderovej hranice utvárania textov pripájaním vlastných pasáží prekladateľky a prácou na nábožensky nekonformných dielach. Zamýšľa sa nad symbiózou aristokraticko-habituálneho a kláštorno-asketického modelu prekladania.

Ústredným prameňom kapitoly *Objednávateľství textů rodové reprezentace* je kázeň a jej pozícia v sebareprezentačných stratégiách sociálnych elít. Autorka analyzuje texty Wilhelma M. Löhrera a Gregora M. Zincka, duchovných dôverníkov Anny Kataríny a Františka Karla Swéerts-Šporka, aby osvetlila, že kázeň možno vnímať ako duchovný biografiu, v ktorej sa „*zrkadlia vzorce svätosti*“. Predovšetkým pohrebné kázne sa tu prezentujú v netradičnej

role komemoratívneho žánru v kontexte patronátu a literárneho mecenátu.

Práve patronát a literárny (knižný) mecenát je dôležitým aspektom v podpore duchovného života a emocionalizovanej zbožnosti prostredníctvom vydávania a šírenia devočnej literatúry. Knižné donátorstvo, rozdeľovanie kníh, ich výmena za modlitby a textílie je platformou pre antropologickú schému darčovstva.

Sféra textovej praxe kapitoly, do ktorej nás vedie kapitola ekonomických preskriptívnych textov Františka Karla Swéerts-Šporka, je len zdanlivo celkom odlišná. Na rozhraní baroka a osvietenstva, pred vynorením postosvietenského naratívu pokroku, v koncepte tzv. morálnej ekonómie bolo hospodárstvo vnímané ako mravno-náboženský systém a práve v tomto vnímaní a v prieniku s kamerálnym ekonomickým diskurzom interpretuje texty spomenutého autora.

Hoci sa (swéerts-)šporkovská korešpondencia zachovala len fragmentárne, súbor listov Anny Kataríny (Swéerts-)Šporkovej rehoľníckam v Sonnensburgu vytvoril Veronike Čapskej pôdu pre analýzu listu ako nástroja kultúrnej a ekonomickej výmeny v kontexte sociálnych sietí a darčovstva. Najmä túto kapitolu, ale i celú knihu uzatvára edícia tejto korešpondencie, obsahujúca prepis 31 listov.

Hoci inšpiráciou k napísaniu monografie boli podľa slov autorky „*pramene z okraja*“, jej kniha isto nie je okrajovou. V kontexte 18. storočia, storočia zrýchlenia procesov tzv. spisomnosti spoločnosti a extenzie literárnych kompetencií, Šporkovia premyslene pracovali so silou čoraz dostupnejšieho typografického média. Monografia ukazuje, že bádanie na prieniku historickej antropológie, lingvistiky a vizuálnej kultúry posúva perspektívy od chápania knihy ako čisto myšlienkového diela jedného autora k jej komplexnejšiemu vnímaniu. Náročná interdisciplinárna cesta antropológičky, na ktorej sú historické, literárno-historické, umenovedné, psychologické a sociologické zákruty a metodologické úskalía priniesla v mnohých ohľadoch podnetné historicko-antropologické čítanie. V metodologickej rovine nemožno monografii nič vytknúť, „vyučuje nás“, ako sa

spája teoretický nadhľad so zmyslom pre detail, aby vznikla historicko-sociologická panoráma. Autorka formuje podnety pre ďalší výskum (role príslušníkov rodu v cirkulácii devočnej grafiky v druhej pol. 18. storočia). V slovenskom prostredí neexistujú výskumy s podobným zameraním a sociálno-antropologickou hĺbkou. Štýl Veroniky Čapskej nemožno nazvať inak ako ušľachtilý a vytvárajúci v príjemnej grafickej úprave knihy harmóniu formy a obsahu.

Ivona Kollárová

1526 – 1848

DUCHOŇOVÁ, Diana – DUCHOŇ, Michal.
ZLOČIN V MESTE. Kriminalita

a každodennosť v ranonovovekom Pezinku.

Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, 197 s.

ISBN 9788097124779.

Autorka monografie Diana Duchoňová sa vo svojej výskumnej činnosti zaoberá problematikou výskumu aristokratických rodov, ich dvorskej kultúry a dejinami každodennosti počas raného novoveku. Spoluautor Michal Duchoň sa zameriava na dejiny miest a každodenného života v ranom novoveku. Spoločne sa sústredili na problematiku kriminality, ktorej sa v súčasnosti dostáva od historikov čoraz viac pozornosti rovnako ako dejinám každodennosti a priblížení života obyvateľov miest. Výsledkom ich spoločného a dlhoročného výskumu je monografia o kriminalite a každodennom živote v malokarpatskom meste Pezínok v ranom novoveku. Súčasťou publikácie je aj pomerne obsiahly súhrnný zoznam prameňov a literatúry na trinástich stranách. Práca pozostáva z troch kapitol, pričom každá kapitola má viac podkapitol. Názvy vybraných kapitol a podkapitol korešpondujú s časťami opisovaných prípadov a výpovedí. Prvá kapitola s názvom

Obraz mesta podáva pohľad na mesto, ktoré bolo „akýmsi svetom v malom“ a jeho súčasťou sú rôzne vzťahy a štruktúry, ktoré ovplyvňujú život človeka z každej spoločenskej vrstvy. Autori sa v prvej kapitole venujú histórii mesta Pezinok počas novoveku a základným udalostiam, ktoré ovplyvnili jeho vývoj. Dôležitým medzníkom je prechod Pezinka zo statusu zemepanského mesta na slobodné kráľovské mesto. Rovnako ako ostatné mestá na území dnešného Slovenska aj skúmané mesto bolo poznačené stavovskými povstaniami a ich následkami, ktoré mali na mestá negatívny dopad.

V prvej kapitole autori využívajú aj informácie o ďalších dvoch malokarpatských mestách, a to o Modre a Svätom Jure, ktoré mali podobný vývoj ako Pezinok. Náležitá pozornosť je venovaná aj samotným obyvateľom mesta všetkých sociálnych vrstiev, teda aj tým, ktorí stáli na okraji spoločnosti kvôli ich spoločenskému statusu či vierovyznaniu, ako napr. Židia. V uvedenej kapitole autori upriamujú svoju pozornosť aj na spôsob ich obživy, resp. zamestnanie a hospodársku prosperitu mesta, s dlhou vinohradníckou tradíciou. Úvodná kapitola teda ponúka čitateľovi obraz o pomeroch a vývoji mesta Pezinok, v ktorom sa odohrali autormi zvolené prípady súdnej praxe.

Druhá kapitola s názvom *Rozum a zákon nám prikazuje alebo ako sa súdilo v meste* sa venuje predovšetkým opisu výkonu súdnej moci v mestách na území dnešného Slovenska počas skúmaného kľúčového obdobia. Pri opise mestského súdництва autori opisujú celkový vývoj trestného poriadku v slobodných kráľovských mestách, ku ktorým patrili Pezinok spolu s Modrou a Svätým Jurom od roku 1615. Pri súdení mestá využívali zákony krajiny, obyčajové právo zhrnuté v zbierkach, ale takisto sa riadili aj vlastným právom. Uhorský trestný poriadok bol prepracovaný a vychádzal z trestných poriadkov rakúskych a nemeckých krajín. Súčasťou druhej kapitoly je postupný vývoj a zhrnutie zákonníkov, ktoré ovplyvnili či stali sa časťou trestného systému miest na území dnešného Slovenska. Súdnou moc v mestách predstavovala mestská rada, ktorú v Pezinku tvoril richtár, mešťanosta a 12 rad-

ní, resp. senátori, ktorí boli volení do svojich funkcií každoročne 23. apríla v predvečer sviatku svätého Juraja. Okrem spomínaných miestodržiteľov sa o poriadok v meste staral mestský kapitán spolu s mestskou domobranou. Podstatnú úlohu pri vykonávaní súdnej moci mal aj mestský notár a mestský prokurátor alebo fiškál, ktorého funkcia, ako uvádzajú autori, je skôr príznačná pre obdobie 18. storočia, ale funkcia fiškála sa vyskytuje už aj v skúmanom období. Autori pri opise funkcie „zástupcov spravodlivosti“ uvádzajú aj zistené finančné odmeny či ohodnotenia iného rázu za výkon funkcie.

Autori nevynechali ani prehľadný opis priebehu samotného súdneho procesu a mučenia. Problematika výkonu trestu patrila k „zaujímavostiam“, ktoré priťahovali pozornosť ľudí už azda od nepamäti. Samotné potrestanie malo okrem hlavného zámeru potrestať vinníka aj symbolický charakter, ktorý mal zapôsobiť na ostatných obyvateľov natoľko odstrašujúco, aby sa vyhli trestným činom a následným fyzickým trestom. Pre novovekého človeka bola jeho povest' mimoriadne dôležitá, a preto výkon niektorých trestov, ktorých pozorovateľmi boli aj obyvatelia miest, mohol mať za následok úplné vylúčenie zo spoločnosti. Predstaviteľom vykonávateľa trestu bol kat a popri ňom aj osobitná funkcia mestského pochopa. To, čo mal peziňský pochop na konci 17. storočia na starosti, sa podarilo autorom zistiť na základe jeho platového ohodnotenia.

Pri vynesení rozsudku sa brali do úvahy zákony od uhorských panovníkov – Štefana, Ladislava, Kolomana, ale samozrejme sa prihliadalo na všeobecne platné božské a ľudské pravdy. Pri výkone bolo nutné poznať zákonníky *Praxis criminalis* a *Tripartitum*. Peziňčania sa mohli zo svojho trestu finančne vykúpiť. Na základe dostupných prameňov sa podarilo autorom zistiť charakter zločinov, pri ktorých to v 17. storočí bolo možné.

Za veľmi zaujímavú považujem snahu o zistenie charakteru či povahy osoby, ktorá bola kvôli svojej pracovnej náplni na okraji spoločnosti, a to kata. Pri skúmaní tejto otázky autori vychádzajú z dostupných prameňov

o týchto špecifických mestských zamestnancoch z iných miest, keďže nie je isté, či Pezinok svojho kata mal alebo si ho len kvôli náročnému finančnému ohodnoteniu požičiaval od väčších miest. Záver kapitoly je venovaný opisu trestov používaných v novoveku a funkcii vtedy atypického trestu, akým bolo väzenie.

Tretia kapitola s názvom *Trestné činy vo svetle zápisnice súdneho senátu* už ako z názvu vyplýva, prináša jednotlivé prípady skutkov spáchaných v meste Pezinok a okolí. Na úvod sa nachádza klasifikácia trestnej činnosti na základe skutkovej podstaty, ktorá čitateľovi napomáha vytvoriť si obraz o vtedajšej spoločnosti, o hodnotení previnení, o vtedajšom pohľade na vykonanie niektorých skutkov, ktoré v dnešnej dobe nie sú považované za trestné činy, ako boli napríklad delikty proti náboženskej ideológii či skutky, ktoré sa týkali prehrškov proti mravnosti. Autori opisujú vybrané prípady zabitia a vrážd z druhej polovice 17. storočia, pričom súčasťou opisu jednotlivých prípadov sú výpovede svedkov a obhajoba obvineného pred súdom. V prípade týchto zločinov zohral nezanedbateľnú úlohu alkohol. Kapitola pri niektorých prípadoch obsahuje aj spracovanie názorov členov mestskej rady na obvinenie. K závažným deliktom typickým pre ženy patrí infanticída. Kapitola obsahuje príklady tohto deliktu a autori v nej uvádzajú aj možné dôvody, ktoré mohli ženu k vražde dieťaťa priviesť. Medzi prípady, ktoré sú zapísané v *Zápisnici súdneho senátu* mesta Pezinok patrili samovraždy. Názor na vtedajšie chápanie vykonania samovraždy je vhodne vysvetlený a zároveň súčasťou predposlednej kapitoly je aj opis dvoch prípadov, ktoré boli vyšetrované ako samovraždy. Autori pri písaní využili skutočne všetky dostupné pramene v staršej forme slovenčiny, pričom pre čitateľa menej zrozumiteľné slová sú uvedené v poznámkovom aparáte.

Podkapitola s názvom *Netajim, že sem kminka alebo o zlodejoch, lúpežníkoch a podpaľačoch* prináša obraz o ďalšej pomerne dost rozšírenej skupine deliktov. Už v úvode podkapitoly sú uvedené tresty, ktoré zvykli byť vynechané za takéto skutky a takisto z akého zákonní-

ka sa pri rozsudku vychádzalo. Podkapitola opäť ponúka pohľad na vybrané prípady aj pomocou prepisu výpovedí a označujú aj súpisny predmetov, ktoré boli pri krádežiach odcudzené. Charakter krádeží bol rôzny a ich páchatelia, domáci či cudzí, pochádzali prevažne z nižších sociálnych vrstiev. Motív bol v podstate známy, zloději si chceli priliepiť a ukradnuté veci využiť alebo ich predať. Mestský súd v Pezinku riešil prípady zlodějov a zlodějok, ktorí sa špecializovali na krádeže na jarmoku a dokonca aj v kostoloch. Nie všetky zločiny sa odohrávali len v meste. Na kupcov a pocestných číhali lúpežníci a zbojníci, ktorí si takýmto spôsobom zarábali na živobytie a niekedy sa dopustili aj ťažších deliktov. Prípadoch zbojníkov a lúpežníkov, ktoré sa koncom 17. storočia v Bratislavskej župe, ako tvrdia autori, zvýšili, je venovaná pozornosť v pomerne rozsiahlej podkapitole, ktorá opisuje podobné prípady v okolí Pezinka.

V tejto kapitole sa nachádzajú aj kauzy a zároveň rozsudky pre prípady podpaľačstva, ktoré sa prísne trestalo. Pomerne veľkú skupinu tvorili už spomínané delikty o smilstve, nevere, bigamii, ktorým sa autori venujú v samostatnej podkapitole. Za previnenia proti inštitúcii manželstva nasledovali ťažké tresty a rovnako to bolo aj s previneniami proti mravnosti. Podkapitola obsahuje opäť autormi vybrané prípady bigamie, nevery, smilstva z Pezinka a jeho okolia. Rovnako ako pri iných prehrškoch aj tu existovali isté poľahčujúce okolnosti, ktoré podobne ako na začiatku každej kapitoly, resp. podkapitoly uvádzajú autori.

Zaujímavým zločinom bolo čarodejníctvo či bohorúhačstvo. Bosoráctvo nebolo v novoveku ničím novým. Už od počiatku Uhorska existovali nariadenia proti bosorkám. V samotnom Pezinku, ako k tomu dospeli autori, bosorácke procesy neboli, ale boli tu prítomné zločiny čarodejníctva, ktoré sa paradoxne dotýkali mužov a nie žien. Z Pezinka sú známe aj prípady bohorúhačstva. Posledná podkapitola je venovaná urážke na cti či poškodeniu povesti „čestného“ človeka a ponúka prehľad zaznamenaných prípadov v Pezinku.

Pre čitateľa môžu byť zaujímavé prílohy, ktoré pozostávajú z prehľadného zoznamu vybraných prípadov trestných činov podľa zápisnice mestského súdu v Pezinku. Čitateľ v nich môže nájsť informácie o trestancovi, o vykonanom trestnom čine, ako aj o určenej forme trestu. Súčasťou príloh je aj prehľad pezinských richtárov a mešťanostov v rozmedzí rokov 1646 – 1720. Na ilustráciu a celkové doplnenie autori využili obrázky a mapy, ktoré zobrazujú novoveký Pezinok a takisto aj vyobrazenia súdnych procesov, odcudzených predmetov, výkonu trestu, mučiacich nástrojov atď. Zaujímavé sú autormi vybrané fotografie pisomností. Uvedené údaje napomáhajú podať celkový obraz o skúmanom výskyte kriminality. Autori okrem obsiahleho množstva literatúry, starých tlačí, rukopisov, edovaných prameňov využívajú aj dostupné pramene z archívov na území Slovenska a Maďarska.

Kniha prináša pohľad na každodenný život Pezinčanov a okolitých obyvateľov a na celkový výskyt kriminality z dochovaných prameňov v ťažiskovom období. Táto odborná monografia je písaná zrozumiteľne a pútavo. Môže byť zaujímavá nielen pre vedeckú obec, ale takisto aj pre širšie vrstvy obyvateľstva, ktoré majú záujem dozvedieť sa niečo viac o každodennom živote malokarpatských miest v novoveku a o v nich prítomnej kriminalite, ktorá sa dotýkala všetkých spoločenských vrstiev.

Radka Palenčárová

1918 – 1945

HABURAJ, Tomáš – ZUBKO, Peter.

FINANCOVANIE CIRKVI

V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ.

Ekonomická stránka života katolíckej

cirkvi v Košiciach 1918 – 1938. Prešov :

Vydavateľstvo Michala Vaška, 2016, 200 s. + obrazová príloha 16 s. ISBN 9788071659808.

Jedným z mnohých knižných titulov univerzitného profesora a vedeckého pracovníka

SAV Petra Zubka a jeho kolegu cirkevného historika Tomáša Haburaja je *Financovanie cirkvi v medzivojnovom období* s podtitulom *Ekonomická stránka života katolíckej cirkvi v Košiciach v rokoch 1918 – 1938*. Téma je na ponovembrovom Slovensku prítiažlivá minimálne z dvoch dôvodov. Prvý sa týka spoločensky mimoriadne zaujímavého predmetu, ktorým je odluka cirkvi od štátu. Spoločnosť na Slovensku smeruje k odluke aj vzhľadom na stupňujúce sa kritiky a tlak na finančnú politiku. Otázka, aké miesto pre život a chod cirkvi má ekonomická stránka a ako sa od jej kvantity a kvality odvíja existencia alebo neexistencia cirkevných spoločenstiev, spokojnosť alebo nespokojnosť, a to nielen klerikov, určite nie je zanedbateľná. Hoci odluka môže posilniť, ale i oslabiť pozície jednotlivých cirkví, vrátane štátu, nemala by narušovať kultúrne prostredie krajiny.

K druhému prínosu knihy patrí, že zaplňa málo prebádanú oblasť dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v časech fungovania prvej Česko-Slovenskej republiky (Č-SR). Konštatovania cirkevných historikov na Slovensku v rámci výskumov medzivojnového obdobia sú väčšinou zamerané na porovnávanie pomerov medzi českými krajinami a Slovenskom, vymenovanie biskupov v roku 1921, modus vivendi, vznik slovenskej cirkevnej provincie, politický katolicizmus či školskú otázku. Avšak až doteraz absentovali podrobné sondy do hospodárskych dejín cirkvi. Invenčnosť knihy možno preto vidieť v dosiaľ prvom spracovaní cirkevno-hospodárskych dejín istej partikulárnej komunity, ako aj v aktuálnosti vzhľadom na súčasné spoločenské diskusie o financovaní cirkvi.

K hospodárskym dejinám dnes už existujú metodologické návody výskumu a tému možno reflektovať viacerými spôsobmi. Obaja historici si za výskumnú oblasť zvolili financovanie katolíckej cirkvi v jednom jedinom meste, ktorým sú Košice. Podľa francúzskeho sociológa H. Lefebvra analyzovať javy mestského prostredia je ako pozorovať obraz spoločnosti načrtnutý do zeme. Táto definícia je dôležitá, pretože skúmať a opisovať materiálne kontúry

a ich zmeny v meste implicitne evokuje, opisuje a predpokladá spoločenské zriadenie, ktoré ho ovplyvňuje a vytvára. Dobrú príležitosť im ponúkla samotná pestrá cirkevno-inštitucionálna skladba Košíc. Tá sa netýka len endogénnych vzťahov (demografické dynamiky, rozvoj hospodárskych a spoločenských štruktúr, národnostná skladba), ale aj exogénnych vzťahov (ekonomické a sociálne zmeny, technologický a produkčný progres, zmeny prostredia). Tieto skutočnosti sú v hľadáči oboch autorov a predstavujú pre nich výzvu i východiskový bod. Z tohto dôvodu zachytávajú historické udalosti (ide o celú škálu politických, spoločenských, právnych, hospodárskych a kultúrnych zmien), v ktorých spoločnosť predstavuje samu seba, svoju minulosť, inovácie systému a postupy, ktoré navrhuje vo vzťahu ku katolíckej cirkvi.

V čase prvej Č-SR sa v Košiciach nachádzalo sídlo biskupa, kapituly, seminár, charita, spolky, katolícke školy. V knihe sa však neobjavujú rehoľné spoločenstvá, ktorých na území Košíc bolo tiež niekoľko, za čím treba vidieť nedostatok relevantného, prípadne neúplného materiálu potrebného k rekonštrukcii hospodárskeho zabezpečenia reholí.

Zaujímavý je však prístup autorov. Téma ohraničená časom (prvá Č-SR) a miestom (Košice) vytvorila rámec ekonomického, sociálneho a kultúrneho života skúmanej oblasti, synchronne reagujúcej s dobre známymi udalosťami politického zriadenia medzi svetovými vojnami. Aj keď politicko-inštitucionálne prostredie odkrýva napätia medzi historickými osobnosťami, dôvody takýchto konfliktov spočívali v podmienkach materiálneho zabezpečenia konkrétneho územia.

Deliacou čiarou bolo vlastníctvo a spôsob jeho nadobúdania. Tu treba povedať, že podľa zistenia autorov Košická diecéza v medzivojnovom období bola najchudobnejšou na Slovensku, pričom ostatné diecézy boli v porovnaní s ňou 15 až 26-násobne bohatšie (s. 15), takže štát aj napriek proklamovanej sekularizácii a túžbe po odluke uvalil na jej majetky nútenú správu, aby neskrachovala a mohla plniť vlastné i celospoločenské ciele.

Kniha má sedem kapitol. V prvej kapitole je zachytená právna situácia. Ide o jednu z kľúčových častí, ktorá môže pomôcť aj ostatným bádateľom, ktorí sa rozhodnú na prácu nadviazať. Na ňu sa odvoláva i problematika v nasledujúcich kapitolách, ktoré podľa zámeru autorov majú logiku radenia „od najdôležitejších k menej dôležitým“ podľa umiestnenia subjektov v rebríčku cirkevnej hierarchie. Druhá kapitola sa venuje tzv. kmeňovému vlastníctvu biskupstva, vojnovým pôžičkám, stavu, rozdeleniu a vývoju hospodárenia. Tretia kapitola reflektuje dvoch hlavných protagonistov spravujúcich diecézu v skúmanom období (A. Fischer-Colbrie a J. Čársky) a ich spolupracovníkov. Tým, že popisuje osobné príjmy biskupov, robí sondu do každodennosti vysokej hierarchie, ukazuje princípy správy spoločného cirkevného i osobného majetku a kvalitu vedenia diecézy v medzivojnovom období. Nasledujúce tri kapitoly sa venujú Košickej kapitule a jej členom, ktorí predstavovali poradný zbor biskupa, semináru a jeho predstaveným, košickej fare a jej klerickému osadenstvu. Posledná kapitola popisným spôsobom mapuje zabezpečenie charity a katolíckych dobročinných spolkov koordinovaných v rámci miestnej farnosti v prospech núdznych a chudobných veriacich v meste.

Na záver sa ukazuje ešte jeden prínos tejto knihy, ktorým je snaha prebudiť záujem moderných bádateľov o hospodárske dejiny cirkvi, pre ktorých môže byť táto publikácia návodom s inšpiratívnou formálnou stránkou a metodológiou.

Peter Olexák

REGIONÁLNE DEJINY – ZBORNÍKY

OSTRAVSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. 816 s. ISBN 9788074647543.

*OSTRAVSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE II:**závodní kolonie kamenouhelných dolů*

a koksoven ve slezské části Ostravy. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. 736 s. ISBN 9788074641909.

*OSTRAVSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE I:**závodní kolonie kamenouhelných dolů*

a koksoven v moravské části Ostravy. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. 544 s. ISBN 9788073689537.

Záverečný diel rozsiahlej trojdielnej syntézy encyklopedického charakteru venujúci sa ostravským robotníckym kolóniám editovaný sociálnym historikom Matinom Jemelkom ponúka hlbkový pohľad do špecifického priestoru industriálneho veľkomesta. Autorský tím zaostruje svoju pozornosť na ostravské robotnícke kolónie, ktoré by nemali uniknúť pozornosti historikov, etnológov, sociológov či urbanistov ani na Slovensku. Domnievam sa, že geografická blízkosť Ostravy, ako aj jej význam na poli priemyslu a ťažby uhlia v Habsburskej monarchii a v Československu po roku 1918 mali silný vplyv i na Slovensko. Kontinuálna pracovná migrácia, ako aj siete obchodných kontaktov tak siahali ďaleko za hranice ostravského regiónu a hospodársky i sociálne ovplyvňovali naše územie. Táto práca zároveň môže byť inšpiračným zdrojom pre podobné projekty a mapovania priemyselných miest, štvrtí či regiónov mimo Ostravy.

Topografické zmapovanie osemdesiatich dvoch ostravských robotníckych kolónií vznikalo na pôde Ostravskej univerzity medzi rokmi 2010 – 2015. Autorský tím tvorilo devätnásť historičiek a historikov, hlavne spomedzi čerstvých absolventov, čím sa zároveň vytvoril priestor slúžiaci k nazberaniu prvých odborných skúseností. Celkové dielo v rozsahu viac ako dvetisíc strán je rozdelené do troch zväzkov. Kritériom tohto delenia sa stalo profesné zameranie robotníctva žijúceho v jednotlivých robotníckych kolóniách. Prvé dva zväzky sa za-

meriavajú na robotníctvo banských a koksárenských závodov, tretí diel je venovaný robotníkom, majstrom a úradníkom priemyselných závodov mimo kamenouhoľný priemysel. Mapuje tak hlavne bytové zázemie firiem ako Vítkovické železiarne. Podrobná analýza sa tak venuje realizácii firemnej sociálnej politiky Vítkovických železiarní v oblasti zamestnaneckého bývania a vytváraniu modelového továrenského mesta v posledných rokoch existencie rakúsko-uhorskej monarchie.

Všetky tri diely sa hlásia k snahe o prekonanie urbanisticko-architektonickej opisnosti. Ich cieľom je predstavenie robotníckych kolónií nielen ako jedinečného architektonického a urbanistického priestoru, ale predovšetkým zdôraznenie jeho sociálneho, demografického a kultúrneho rozmeru. Celá práca je postavená na rozsiahlom a podrobnom archívnom výskume. Autori precízne umiestňujú jednotlivé kolónie, zasadzujú ich do infraštruktúry, riešia ich dopravné prepojenie, ako aj stavebný vývoj. Čitateľovi častokrát sprostredkujú aj akúsi virtuálnu prehliadku bytových domov od pivníc až po krov. Takto sa možno oboznámiť aj s bytovými podmienkami robotníctva, ktoré majú okrem svojho architektonického charakteru aj silné presahy do každodennosti a spoločenského života v kolónii. Typologicky sú využité pramene ako stavebná dokumentácia, kartografický materiál, sčítacie operáty zo sčítaní obyvateľstva, materiál z činnosti štátnej správy, samosprávy, spolkov, rozprávania pamätníkov, denná tlač, beletria i obrazový materiál. Ich kombinovaním docielili mnohí z autorov veľmi plastický obraz o tej-ktorej oblasti, obraz, ktorý má tak kvantitatívnu, ako aj kvalitatívnu dimenziu. Na príkladoch jednotlivých kolónií je sledovaný nielen priestorový vývoj a štandardy bývania, ale aj demografické premeny, spolkový a spoločenský život, občianska vybavenosť a miera interakcií medzi obyvateľmi. S veľkou pozornosťou sú sledované dejiská každodenného života, rozvoj občianskej vybavenosti, rozloženie hostincov, spolkovej činnosti i pôsobenie rôznorodých náboženských komunít. Isté zaľudnenie priestoru a príbeh do topografických a demografických

popisov vnáša vždy podkapitola o významných udalostiach a osobnostiach spätých s danou kolóniou. Tieto medailóny prinášajú do encyklopedického textu individuálnu perspektívu a pomyselnú ľudskú tvár. Zároveň prostredníctvom nich môžeme sledovať príbehy sociálnej mobility a vytvárania pamäte naviazanej na konkrétne miesta. Samozrejmosťou sú aj menné a osobné registre, doplnené o register firiem a korporácií, ktoré výrazne uľahčia hľadanie informácií v tomto rozsiahlom diele.

Napriec celou prácou je zaujímavou tematizovaná aj otázka migrácie do tvoriacej sa priemyselnej aglomerácie, ako aj rádius vplyvu mesta, akým bola Ostrava konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Fenomén migrácie je pritom silne previazaný s problematikou ekonomického, sociálneho, ale aj náboženského života a etnického rozloženia mesta. Migrujúce obyvateľstvo pochádzajúce prevažne z rurálnych oblastí, často negramotné či pologramotné, sa uplatňovalo hlavne v nekvalifikovaných pozíciách a zoskupovalo sa aj priestorovo. V rámci kolónií tak môžeme sledovať vytváranie uzavretých skupín a subkultúr, ktoré obohacovali ich rôznorodosť a vytvárali možné konfliktné polia. Súčasne sa otvára priestor pre úvahy o spôsoboch integrácie (prípadne reintegrácie) a vyjednávaní pozícií pre mladšie migračné vlny. Autorom sa v niektorých prípadoch darí zostúpiť až na mikroúroveň rodinných vzťahov a stratégií pri výbere životných partnerov, kmetov, svedkov či spolubývajúcich a kamarátov. Tieto prípady tak dávajú vyniknúť aj inak nečitateľným rodinným, náboženským a regionálnym väzbám a vzťahom vo vnútri robotníckych kolónií, čím nabera celá práca až antropologický charakter.

Je pravdepodobné, že práca takéhoto rozsahu vykazuje aj obsahové nepresnosti, ktoré sa nepodarilo odstrániť ani pri najpoctivejšej redaktorskej činnosti. Moje znalosti ostravského miestopisu však ani zďaleka nestačia nato, aby som ich odhalil. Potrebnú rozlišovacia schopnosť majú podľa môjho názoru len samotní autori alebo ostravskí lokálpatrioti s dokonalou znalosťou popisovaných miest. Rovnako by sa dalo nájsť množstvo tém a problémov, ktoré

boli tematizované len okrajovo alebo vôbec (politická činnosť, volebné správanie). Je mi však jasné, že do tejto práce sa nedali zahrnúť všetky otázky a autorský tím musel selektívne určiť svoje priority a tie dôsledne sledovať. Na tomto mieste by som však rád upozornil na dve formálne či možno koncepčné slabiny *Ostravských dělnických kolonií*. Prvou je rôzna úroveň pojednania o jednotlivých oblastiach. State vo všetkých troch zväzkoch sa síce dôsledne držia jednotnej prehľadnej štruktúry historickej topografie, líšia sa však v miere analýzy a historickej kontextualizácie zozbieraného materiálu. Vedľa seba sú tak zaradené skôr analytické i prevažne popisné kapitoly. Táto rôznosť je plne pochopiteľná. Jej vysvetlenie môžeme nepochybne nájsť nielen v rôznom naturele a spôsobe práce jednotlivých členov autorského tímu, ale hlavne v dostupnosti a rozsahu archívneho materiálu, k tej-ktorej oblasti. O niečo podstatnejšou slabinou je neprítomnosť akéhokoľvek záveru, ktorý by sumarizoval výsledky a zhodnotil celý rozsiahly výskum.

Širšie koncipovaná záverečná stať mohla dopomôcť aj menej zasvätenému čitateľovi, definovať špecifiká vývoja robotníckych kolónií, ako aj zovšeobecniť študovanú látku. Domnievam sa, že záverečný tretí diel bol ideálnym priestorom, kde mohli takéto úvahy zaznieť. Neprítomnosť záveru samozrejme nie je žiadnou tragédiou, otvára cesty k rôznorodým interpretáciám a užší autorský kolektív možno časom vyprovokuje k návratu k zozbieranému materiálu a jeho širšiemu zhodnoteniu s potrebným odstupom.

Aj napriek týmto kritickým poznámkam sa domnievam, že *Ostravské dělnické kolonie* predstavujú vo svojich troch dieloch podstatný príspevok k sociálnym dejinám. Zozbieraný materiál má v sebe potenciál, po ktorom môžu siahnúť nielen historici, ale aj demografi, antropológovia, sociológovia či architekti.

Jakub Štofanič

PREHLADNÉ PRÁCE

BREZINA, Peter. *350-ROČNÁ HISTÓRIA KNÍHTLAČE V SKALICI*. Skalica : Západoslovenské tlačiarne s. r. o., 2015. 422 s. ISBN 9788096983834.

Pri príležitosti 350. výročia vzniku prvej jezuitskej tlačiarne v Skalici zorganizovali 12. novembra 2015 súčasní majitelia firmy Západoslovenské tlačiarne Skalica, s. r. o. slávnostné stretnutie súčasných a bývalých pracovníkov, bývalých majiteľov a ich potomkov skalickej tlačiarne. Na podujatí sa zúčastnili predstavitelia mesta, pracovníci kultúrnych a osvetových inštitúcií a široká verejnosť. Už pred konaním týchto akcií a sprievodných podujatí pripravil miestny historik a kultúrny pracovník P. Brezina obsiahlu publikáciu (422 s.) o 350-ročnej histórii skalickej tlačiarne.

V rámci svojho pracovného zaradenia mal možnosť a prístup k viacerým písomnostiam skalickej tlačiarne, ktoré zachránil pred zničením. Autor využil fondy a zbierky Štátneho archívu v Bratislave, pobočky v Skalici, v ktorom sa uchovávajú už od roku 1869 staré tlače, plagáty, letáky a drobné tlače. Podobne využil aj zbierky Záhorského múzea v Skalici a ďalšie súkromné zbierky. Publikácia je rozdelená na päť veľkých kapitol, ktoré sú ďalej vnútorne členené. Za každou kapitolou je rozsiahla obrázková príloha, ktorou autor obohatil svoj text. Prvá kapitola je venovaná najstaršiemu obdobiu – jezuitskej tlačiarne, ktorú autor datuje do rokov 1663 – 1760.

Potrebu školských kníh a príručiek jezuiti kryli prisunom z jezuitských tlačiarň v Trnave a Bratislave. Je známe, že v Skalici jezuiti odohrali v rokoch 1666 – 1773 so svojimi študentmi 128 divadelných hier. Tieto hry mohli byť vytlačené v ich skalickej tlačiarne. Doteraz sa nezachovali. Roku 1760 odkúpil tlačiareň faktor jezuitov Václav Šulc, ale roku 1762 ju predal Jozefovi Antonínovi Škarniclovi.

V druhej kapitole autor opisuje éru Škarniclovcov. Do vzniku tlačiarne v Martine

mala škarniclovská tlačiareň prvenstvo v šírení národnej slovenskej literatúry a bola najvýznamnejšou kníhtlačiarnou na území Slovenska. Medzi objednávateľov tlači patriли také významné osobnosti ako Jozef Miloslav Hurban, Karol Štúr, Daniel G. Lichard, František V. Sasínek, Andrej Radlinský, Viliam Paulíny Tóth, Svetozár Hurban Vajanský a ďalší slovenskí národovci. Okrem slovenčiny, ktorá sa vyskytuje v skalických tlačiach v dobových variantoch, sa knihy tlačili aj nemec-ky, česky, latinsky a maďarsky. Škarniclovci pochádzali z Poľska, ale v 17. storočí sa premiestnili na Moravu. Jozef Antonín Škarnicel po smrti svokra v Olomouci získal tlačiareň v Olomouci, presídlil sa tam a mladšiemu synovi Františkovi Xaverovi Škarniclovi prenechal skalickú tlačiareň. Škarniclovci založili aj filiálku v Hraniciach na Morave, ktorá sa postupom času dostala do iných rúk. V polovici 19. storočia mladší príslušník rodu František Xaver ml. založil tlačiareň v Trenčíne, ktorá roku 1918 zanikla.

V rokoch 1877 – 1897 vlastnili kníhtlačiareň štyri dcéry Jozefa Škarnicla. V práci kníhtlačiarny sa angažovali iba tri, z nich najvýznamnejšia bola Mária, ktorá ako prvá žena bola podnikateľkou a riaditeľkou (principálkou) firmy.

Brezina koriguje tvrdenia staršej literatúry a uvádza, že skalická tlačiareň aj v tomto období mala výrazný podiel na produkcii slovenských tlači a ani počtom titulov nezaostávala za predchádzajúcim obdobím Škarniclovcov. Vzrástol podiel kníh a tlači vydávaných v maďarčine, ale väčšinu produkcie predstavovali tituly v slovenčine. Bez štátnej podpory tlačiareň nedokázala konkurovať silnejším podnikom.

Autor si všima aj spoluprácu olomouckých, skalických a trenčianskych Škarniclovcov v oblasti distribúcie kníh, strojového zariadenia, zamestnávania tlačiarenských odborníkov a výmeny skúseností. V samostatných podkapitolách opisuje budovy a technologické zariadenie tlačiarne, zmeny názvov podniku, výskyt signetov na publikáciách, náklady kníh, nakladateľov, vydavateľov, autorov i redaktorov. Sleduje aj vzťah Matice slovenskej

a Spolku sv. Vojtecha k tejto tlačiarňi. Obdobie Škarnicovcov v druhej polovici 19. storočia hodnotí ako najvýznamnejšie v dejinách slovenskej žurnalistiky. Na záver tejto kapitoly prináša výberovú bibliografiu škarnicovských tlačí za roky 1760 – 1897.

Tretia kapitola je venovaná tlačiarenskej rodine Teslíkovcov. Prvý majiteľ Jozef Teslík (1868 – 1928) pochádzal z Brna, tam sa aj vyučil za typografa a učil sa aj vo Viedni. Roku 1894 prišiel do Skalice a stal sa faktorom Márie Bočkovej, poslednej majiteľky škarnicovskej tlačiarne. Postupne odkúpil tlačiareň a ďalší obytný dom. Teslík sa po príchode do Skalice zoznámil s Dr. Pavlom Blahom a jeho švagrom Dr. Ludovítom Okánikom, Ing. Štefanom Janšákom a inými, ktorí reprezentovali na prelome storočia i po roku 1918 slovenských národovcov v Skalici. Okrem tlačiarenskej, redaktorskej a vydavateľskej práce bol aktívne činný ako člen mestského zastupiteľstva, ochotnícky herec i režisér, zakladateľ viacerých spolkov. V Skalici už roku 1912 založil prvú sokolskú jednotu na Slovensku, ktorej bol dlhoročným funkcionárom. Pri príchode dočasnej vlády Dr. V. Šrobára do Skalice roku 1918 sa stal cenzorom pošty a členom národného výboru v Skalici. Netúžil však po politických funkciách a pokračoval v drobnej národnobuditeľskej práci. Bol stúpencom nových technických noviniek – roku 1918 sa zaslúžil o zavedenie elektrickej energie v Skalici, Holíči a Gbeloch, vo vlastnej firme ju zaviedol už roku 1906. Vlastnú firmu modernizoval roku 1922 zakúpením ďalších strojov a zariadení. Pritom sa zadížil a nestačil splácať svoje úvery.

Aj Jozef Teslík pokračoval vo vydávaní slovenských periodík, ako boli *Nová domová pokladnica*, *Pokrok*, *Ludové Noviny* a *Hlas*, ktoré mali veľký význam pri udržaní slovenského národného povedomia pred prvou svetovou vojnou. Kvôli niektorým článkom uverejneným v *Ludových novinách* boli roku 1906 uväznení traja slovenskí národovci F. Skyčák, F. Juriga a J. Teslík. Po vzniku predmníchovskej republiky J. Teslík pokračoval vo vydávaní časopisov a novín. Jeho syn Gustáv Teslík (1894 – 1956) sa vyučil za kníhtlačiara u svoj-

ho otca v Brne. Po smrti Jozefa Teslíka bola na jeho majetok uvalená exekúcia pre nesplatené dlhy. Gustáv Teslík a jeho nevlastná matka Jozefína Teslíková (1886 – 1947) si museli kúpiť tlačiareň späť na verejnej dražbe. Gustáv Teslík sa na rozdiel od svojho otca venoval viac firme a snažil sa ju modernizovať a zbaviť dlhov. V období predmníchovskej republiky i po vzniku Slovenského štátu produkcia skalickej tlačiarne klesala, lebo centrálné úrady, kultúrne, vzdelávacie i hospodárske inštitúcie celoslovenského charakteru sa presunuli do Bratislavy, Martina a ďalších miest a Skalica ostávala na periférii slovenského diania. Tento trend sa zosilnil po roku 1945 a najmä po roku 1948. Roku 1950 došlo k znárodneniu podniku, ale G. Teslík bol ponechaný ešte dva roky ako vedúci prevádzky.

Štvrtým obdobím v dejinách skalickej tlačiarne sú roky 1950 – 1995, v ktorých existovala ako prevádzka Západoslovenských tlačiarňi so sídlom v Bratislave. Vďaka iniciatíve vedúceho prevádzky Jána Macháčka (bol odchovancom teslíkovskej tlačiarne) a potom ďalších vedúcich pracovníkov sa výrobný program tlačiarne rozširoval a pribúdali aj periodiká okresného významu. Roku 1974 sa stal vedúcim skalickej prevádzky Peter Macháček, syn Jána Macháčka. V tomto období sa rozšíril počet regionálnych, krajských i celoslovenských periodík a monografií. Pri vyradovaní starších strojov pamätal vedúci podniku P. Macháček aj na budúce múzeum a zachránil niektoré vzácné exempláre.

Posledná piata kapitola zachytáva obdobie Macháčkovcov a spolumajiteľov tlačiarne v rokoch 1995 – 2013. Vtedy došlo k privatizácii podniku. Privatizáciou sa otvorili nové možnosti zveľadovania firmy. Zaviedli sa nové digitálne technológie a zakúpili sa dva nové digitálne stroje ako prvé na území Slovenska (2001 a 2007). Roku 2006 prevzala vedenie podniku dcéra Petra Macháčka Ing. Želmíra Macháčková (nar. 1969), ktorá pokračuje v rodinnej tradícii skalickej tlačiarne. Starú budovu tlačiarne kúpilo mesto Skalica. Na prízemí je tu múzejná expozícia tlače, čo bol zámer P. Macháčka už v roku 1986.

Autor v samostatnej podkapitole sa vracia k štočkom skalickej tlačiarne a opisuje ich osudy. Tieto štočky pochádzajúce zo 16 – 19. storočia sa dostali do Skalice už v 18. storočí z moravského Olomouca a Prostějova. Najstaršie štočky pochádzajú od Albrechta Dürera, mladšie od ďalších umelcov zo 16. storočia. Jozef Teslík si uvedomil ich historický význam a odovzdal ich Zemedelskému múzeu v Bratislave (dnes SNM). Autor túto pasáž mohol zaradiť do textu o Teslíkovcoch, ktorá tam organicky patrí.

V závere monografie je chronologický prehľad významných udalostí, ďalej zoznam literatúry a prameňov, ktorý svedčí o tom, že autor pri príprave tejto monografie zhromaždil všetky dostupné materiály, vrátane osobných spomienok. Táto publikácia je cenným prínosom nielen k dejinám tlačiarne, tlače a vydavateľskej činnosti, ale aj kultúry vo všeobecnosti.

Július Bartl